

MEDICINSKA NASTAVA U ZAGREBU PRIJE OTVORENJA MEDICINSKOG FAKULTETA

MEDICAL EDUCATION IN ZAGREB BEFORE THE UNIVERSITY SCHOOL OF MEDICINE

Vladimir Dugački¹

SUMMARY

School of Medicine of the University of Zagreb was established in 1874, but it waited until 1917 to start teaching. As soon as the 14th century, the Bishop of Zagreb and a physician Iacoppo of Piacenza collected a large amount of medical manuscripts in a failed attempt to start teaching medicine within the cathedral school. Similar attempts to establish a university school of medicine can be traced back to 1790, but obstacles prevailed. In 1812, Rudolf Lamprecht, a surgeon and obstetrician started a school of surgery that did not live to see the summer. In 1877, another surgeon and obstetrician, Antun Lobmayer started a midwifery school that has remained to this day.

University medical classes for the students of the Faculty of Law (health law and forensic medicine) and the Faculty of Philosophy and Arts (anatomy and hygiene) had been held since the mid 19th century, and the programme was extended to studies of the pharmaceuticals established in 1882. Hygiene was taught by Moric Weiss (1849), Franjo Hensler (1879-85) and Mihajlo Joanović (1897-1925; he established the University Hygiene Institute in 1899), and forensic medicine by Mavro Sachs (1849 and 1861-88), Antun Lobmayer (1888-1906) and Danijel Riessner (since 1906.). Biologist Antun Heinz taught bacteriology at the Faculty of Philosophy (or Arts) from 1892 to 1907, and M. Jovanović established the Bacteriology Institute in 1907. Postgraduate studies for physicians were first introduced by the Croatian Medical Association in 1907, along with a number of courses for voluntary nurses for the Red Cross during WWI.

Key words: history of medicine, 19th and 20th century, medical schools, Croatia, Zagreb

¹ Hrvatsko društvo za povijest medicine. Adresa za dopisivanje: Prim. dr. Vladimir Dugački, Rešetarova 30, 10090 Zagreb – Susedgrad

Rudolf Lamprecht (1781.–1860.)

Pokušaji da se u Zagrebu uvede medicinska nastava vrlo su stari. Zagrebački biskup Jakob iz Piacenze (Jacobus de Placentia, na biskupskoj stolici 1343.–1348.) došao je na to mjesto s mjesta čanadskog biskupa, a prije toga bio je osobni liječnik hrvatsko-ugarskog kralja Karla I. Roberta Anžuvinca. Medicinu je studirao u Bologni, gdje je 1319., vođen znanstvenom znatiželjom, s nekoliko kolega ukrao leš iz nekoga groba da bi ga secirao, što je u ono doba bilo strogo zabranjeno. Uz to se bavio i teorijski raznim pitanjima tadašnje medicine. U Zagreb je donio oveći broj medicinskih rukopisa (dijelom sačuvanih u Metropolitanskoj knjižnici) s namjerom da uvede medicinsku nastavu pri katedralnoj školi, što mu zbog kratkoće biskupske službe nije uspjelo [1].

Medicinski fakultet Sveučilišta u Zagrebu otvoren je krajem 1917., no *de iure* je osnovan zakonskim člankom “ob ustrojstvu Sveučilišta Franje Josipa I. u Zagrebu”, što ga je 5. siječnja 1874. donio Hrvatski sabor, a sankcionirao kralj Franjo Josip I. Nastojanja da se u Hrvatskoj osnuje takav fakultet mogu se pratiti još od 1790. kada je profesorski zbor Kraljevske akademije znanosti (*Regia scientiarum Academia*) u Zagrebu

uputio Hrvatskom saboru predstavku da se ta visokoškolska ustanova, koja je sljednik Isusovačke akademije, a koja je godine 1669. poveljom kralja Leopolda I. dobila sva sveučilišna prava i povlastice, pretvori u pravo sveučilište ili bar da se uz postojeći teološki, pravni i filozofski studij upotpuni studijem medicine ili bar kirurgije (tu Akademiju ne valja brkati sa Strossmayerovom Jugoslavenskom akademijom znanosti i umjetnosti, osnovanom 1866.) [2].

Budući da toj molbi nije bilo udovoljeno, Rudolf Lamprecht, magistar kirurgije i porodništva, otvorio je 2. travnja 1812. u Zagrebu privatnu kiruršku školu, u koju se upisalo deset učenika. Škola je djelovala samo jedno poljeće u zgradi bolnice Milosrdne braća na Trgu Harmica, no zbog nepovoljnih se okolnosti ugasila, a Lamprecht (1781.–1860.) je otišao u Padovu gdje je, završivši studij medicine, postao profesor primaljstva i štoviše dekan toga znamenitog Medicinskog fakulteta [3].

U povijesti medicinskog školstva važna je godina 1849., kada je na Filozofskom fakultetu Kr. akademije znanosti liječnik dr. Moric Weiss počeo predavati higijenu, a dr. Mavro Sachs (1819.–1888.) na Pravnom fakultetu sudsku medicinu. No već sljedeće godine Kr. akademija znanosti je ukinuta, filozofski je studij prenesen u više razrede klasične gimnazije, a pravnički je studij pretvoren u Pravoslavnu akademiju. Tako su predavanja iz higijene prestala, ali je dr. Sachs na Pravoslavnoj akademiji godine 1861. obnovio predavanja iz “sudbene medicine”, koji je predmet predavao do ukinuća te Akademije godine 1874., i to od rujna 1868. u statusu privatnog docenta. Sachs se nije ograničio samo na teorijska predavanja, već je obavljao “lučbene pokuse o mineralnih otrovima”, tj. javne eksperimente iz kemijske toksikologije (napose u dokazivanju arsenika) i “razglobne demonstracije”, tj. obdukcije leševa pojedinih bolesnika umrlih u Bolnici milosrdne braće. Kada je 1862. Hrvatsko-slavonsko namjesničko vijeće osnovalo odbor za osnivanje sveučilišta, dr. Sachs je uz liječnike dr. Aleksu Vančaša i dr. Josipa Mlinarića bio član tog odbora za pripremu medicinskog fakulteta [4].

Dana 11. ožujka 1869. Hrvatski je sabor donio zakonski članak “ob utemeljenju sveučilišta u glavnom gradu Zagrebu”, no taj je članak predviđao “da se od fakulteta liječničkoga za sada imadu oživotvoriti učiteljske stolice za primaljstvo i živinarstvo”. Tek je već spomenuti zakonski članak “ob ustrojstvu sveučilišta” od 5. siječnja 1874., predvidio potpun Medicinski fakultet s petogodišnjim trajanjem studija (ostali fakulteti četiri godine), a razrađen je i njegov nastavni plan. Štoviše, pojavio se i prvi udžbenik budućeg fakulteta: dr. Ante Schwarz, tada tajnik kr. zemaljske vlade i poslije prvi urednik *Liječničkog vjesnika* (1877.), sastavio

Antun Lobmayer (1844.–1906.)

je dvosveščanu *Opisnu anatomiju ili razudbarstvo čovječjega tiela* (1873.–74.). Međutim, 19. listopada 1874. Sveučilište je otvoreno, ali samo s Bogoslovnim, Pravoslavno-državoslovnim i Mudroslovnim fakultetom, dok je otvaranja Liječničkog fakulteta odgođeno za bolja vremena, navodno zbog manjka novčanih sredstava i nedostatka liječnika koji bi mogli preuzeti nastavničke dužnosti, a stvarno zbog odlučnog otpora Pešte i Beča, koji nisu željeli da se u Hrvatskoj stvori još jedan kadar nezavisnih slobodoumnih intelektualaca. U daljnjim desetljećima bilo je više pokušaja da se oživotvori ta ideja, ali je to uspjelo tek 1917. kada je Austro-Ugarska bila već na izdisaju [5].

Još 1843. Hrvatski se sabor obratio kralju da se pri Kr. akademiji znanosti osnuju katedre za medicinu i kirurgiju u sklopu kojih bi djelovalo i primaljsko učilište. Kralj je odbio osnivanje tih katedri kao nepotrebna, ali je dao načelnu suglasnost za osnutak primaljskog učilišta ako Sabor osigura novčana sredstva za njegovo djelovanje. I hrvatski liječnici, okupljeni na svojoj prvoj skupštini, zatražili su 14. lipnja 1850. osnivanje “teoretično-praktična učilišta za primalje i živinolečnike”. Kako do toga

nikako nije dolazilo, zagrebački je liječnik dr. Aleksandar Valčić 1863. uputio Dorskoj kancelariji u Beču molbu za otvaranje privatnog rodilišta u Zagrebu združenog s primaljskim učilištem, koji bi se, ako bi se u Zagrebu otvorio medicinski fakultet, s njime i objedinili. No i ta je molba odbijena. Dugogodišnja nastojanja za otvaranjem primaljskog učilišta napokon su se ostvarila u doba banovanja Ivana Mažuranića, kada je već spomenuti tajnik kr. zemaljske vlade dr. Ante Schwarz izradio Zakonsku osnovu o ustroju primaljskog učilišta, koju je konačno kralj odobrio 1876. godine. Za profesora primaljstva izabran je ugledni osječki liječnik dr. Antun Lobmayer (1844.–1906.), koji je nastupio službu u jesen 1877. i iste godine izdao *Učevnu knjigu za učenice primaljstva*, koja je doživjela četiri izdanja u redakciji samog autora i još dva izdanja koja je preradio Lobmayerov nasljednik prof. dr. Franjo Durst. Ujedno je Lobmayer imenovan za ravnatelja novoosnovanoga Zemaljskog rodilišta i na tim će dužnostima ostati do 1905. godine [6].

Na Pravoslavno-državoslovnom fakultetu obnovljenog Sveučilišta doc. dr. Mavro Sachs će do kraja života u zimskim semestrima predavati “sudbeno liečništvo” (3 sata tjedno), a u ljetnim “zakonarstvo zdravničtva” (3 sata tjedno). Na Sveučilištu će 28. listopada 1879. vojni liječnik dr. Franjo Hensler (1838.–1885.), tada vrhovni liječnik Hrvatsko-slavonske vojne krajine, a potom upravitelj zagrebačke vojne bolnice, steći privatnu docenturu s temom *O važnosti zdravstva (hygiene) u današnje vrijeme*. Na Mudroslovnom fakultetu predavat će nekoliko odabranih poglavlja iz higijene i epidemiologije: O važnosti zraka, vode i tla po zdravlje, Zdravstvena razmatranja o hranitbi i hranivih, O djelovanju zdravstva proti epidemijama, O zahtievih zdravstva pogledom na ustrojstvo čovječjega tiela, Bolesti pučanstva u veliko i kako im hygiena predusreta [7].

Prvi profesor fizike zagrebačkog Sveučilišta bio je dr. Vinko Dvořak (1848.–1922.), podrijetlom Čeh, koji je pri Mudroslovnom fakultetu osnovao i vodio Fizikalni kabinet (1875.–1911.). Napose se bavio akustikom (po čemu je poznat i u svjetskoj znanstvenoj literaturi), ali i optikom, hidrodinamikom te poviješću fizike. Godine 1897., samo dvije godine nakon Röntgenova otkrića, napravio je prvu rendgensku snimku u Zagrebu. Bio je dva puta dekan Mudroslovnog fakulteta, 1893./94. rektor Sveučilišta te od 1887. pravi (tj. redovni) član Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti. Među ostalim je od 1883. držao kolegij “Nauk ob oku”, u kojem je uz osnove anatomije razlagao fiziološku optiku.

Prvi profesor botanike na Mudroslovnom fakultetu bio je liječnik dr. Bohuslav Jiruš (1841. –1901.), rodom Čeh, koji je utemeljio i vodio Botaničko-fiziološki zavod (1875.–1886.). Godine 1883. bio je glavni urednik

Liječničkog vjesnika, a 1886. izradio je predstavku za osnutak Medicinskog fakulteta u Zagrebu. Bio je dekan Mudroslovnog fakulteta i od 1883. dopisni član Jugoslavenske akademije. Godine 1886. vratio se u domovinu za profesora farmakognozije i farmakologije Sveučilišta u Pragu. Naslijedio ga je prof. Antun Heinz (1861.–1919.). Zaslužan je za osnivanje zagrebačkoga Botaničkog vrta (1889.), dva je puta bio dekan Mudroslovnog fakulteta te 1905./06. rektor Sveučilišta. Na Sveučilištu je uveo nastavu iz bakteriologije s praktičnim vježbama, a 1891. je objavio knjigu *Kratka nauka o bakterijama*. Bakteriologiju je predavao do 1907., kada je Mihajlo Joanović osnovao sveučilišni Bakteriološki zavod, a osim nastave u svojem je Botaničko-fiziološkom zavodu od 1892. do 1907. obavljao sve bakteriološke pretrage za potrebe javne zdravstvene službe, tj. do osnivanja Bakteriološkog zavoda dr. Ljudevita Gutschyja [8].

Za profesora kemije (“lučbe”, kako se onda nazivala) zagrebačkoga Sveučilišta izabran je 1879. farmaceut i kemičar Gustav Janeček, također Čeh, koji je do tada bio docent za sudsku i redarstvenu kemiju na Tehničkoj visokoj školi u Beču i sudski kemičar pri tamošnjem Zemaljskom sudu. Od 1879. do 1924. bio je predstojnik Lučbenog (poslije Kemijskog) zavoda zagrebačkoga Mudroslovnog fakulteta, 1908./09. i rektor Sveučilišta te 1921.–1924. predsjednik Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti. Utemeljitelj je moderne kemije u Hrvatskoj, a posebno ga valja istaknuti kao začetnika forenzične kemije u nas. Bio je “zakleti sudbeni kemik kod kr. sudbenog stola”, a njegovi objavljeni radovi iz “sudbene lučbe” obuhvaćaju dokazivanje arsena, ispitivanje lešinskih alkaloida, otrovanje bizmutovim pripravcima, fosforom i talijem, dokazivanje krvnih mrlja spektralnom analizom. Svoje je kemijsko i farmakološko znanje uspješno spojio s poznavanjem biologije i patološke anatomije, jer je osim završenog studija farmacije i kemije imao i sedam semestara medicine [9].

Profesori Bohuslav Jiruš i Gustav Janeček bili su 1882. osnivači Farmaceutskog učevnog tečaja pri Mudroslovnom fakultetu (iz kojeg se poslije razvio Farmaceutsko-biokemijski fakultet). Na tom je studiju Jiruš 1883.–1886. predavao botaniku i farmakognoziju, a Janeček 1883.–1924. opću i farmaceutsku kemiju unoseći u svoja predavanja i poglavlja iz sudske kemije. I spomenuti profesori Vinko Dvořak i Antun Heinz bili su nastavnici na tom studiju, kao i docenti Franjo Hensler i Mavro Sachs koji je držao kolegij “O propisih, naredbah i zakonih ljekarstva”.

Poslije Sachsove smrti (1888.) za docenta sudske medicine na Pravnom fakultetu izabran je dr. Antun Lobmayer, profesor Primaljskog učilišta i ravnatelj Zemaljskog rodilišta. Dr. Lobmayer u zimskim semestrima predaje “sudbenu medicinu” (2 sata tjedno), a u ljetnim “zdravstveno redar-

Franjo Hensler (1838.–1885.)

stvo” (također 2 sata tjedno), u kojem kolegiju spaja upravnu higijenu sa zdravstvenim zakonodavstvom.

Nakon Henslerove smrti (1885.) mjesto docenta higijene ostalo je dugo godina nepopunjeno. Godine 1896. novom je znanstvenom osnovom higijena uvrštena kao obvezatan predmet za slušače farmacije, pa je 1897. za “učitelja” (naslov privatnog docenta od 1894. više nije postojao) higijene (s bakteriologijom), anatomije čovjeka (s fiziologijom) i ljekarničkih zakona i naredaba na Mudroslovnom fakultetu s Farmaceutskim tečajem izabran dr. Mihajlo Joanović (1861.–1925.). Predavanja iz higijene i anatomije nisu bila namijenjena samo slušačima farmacije, već i ostalim studentima, budućim srednjoškolskim profesorima. Joanović se usavršio u bakteriološkim i biokemijskim laboratorijima u Beču, Parizu, Berlinu i Budimpešti te će poslije, godine 1913., organizirati i do 1919. voditi Hrvatsko društvo za čuvanje narodnog zdravlja. Godine 1899. uredio je na Sveučilištu Higijenski zavod, kojemu je 1907. pridružio i Bakteriološki zavod, a od 1899. vodio je i sveučilišnu anatomsku zbirku. Naime, još je 1877. dr. Mandić iz Trsta predložio Zboru liječnika kr. Hrvatske i Slavonije

da se počne sa sabiranjem anatomskih preparata za budući Medicinski fakultet, što je podupro Odjel za bogoštovlje i nastavu zemaljske vlade, odobrivši godišnje iz proračuna 100 forinti za tu svrhu [10].

Dr. Antuna Lobmayera 1906. nasljeđuje dr. Daniel Riessner, doktor medicine i doktor prirodoslovlja. Tada dolazi do logičnije raspodjele medicinskih kolegija na Sveučilištu, tako da dr. Riessner predaje sudsku medicinu na Pravnom fakultetu, a anatomiju čovjeka na Mudroslovnom fakultetu s Farmaceutskim tečajem, preuzevši i vođenje sveučilišne anatomske zbirke. Dr. Joanović pak uz higijenu s bakteriologijom predaje zdravstveno zakonodavstvo za farmaceute i upravnu higijenu sa zdravstvenim zakonodavstvom za pravnike. Godine 1920. dr. Riessner će postati naslovni izvanredni profesor. Uz predavanja iz opće sudske medicine ovdje valja navesti neke od njegovih specijalnih kolegija namijenjenih pravnicima: Pometnuće i čedomorstvo, Otrovanja, Seksualni delikti u sudskoj medicini, Uzroci i vrste silovite i naprasne smrti, Metode i predmeti forenzičko-medicinskih istraživanja, Pregled forenzičke psihijatrije, Kazneno-pravna odgovornost liječnika i osoba zdravstvene struke za propuste i pogreške učinjene u vršenju zvanja, Povrede zdravlja i života, Ugušenje, Krivični čini protiv javnog morala. Za farmaceute i slušače Mudroslovnog fakulteta, dr. Riessner osim općeg kolegija iz anatomije čovjeka koju je povezao s fiziologijom, drži i specijalne kolegije poput: Ontogeneza i filogeneza čovjekova, Razvoj čovjekov (embriologija), Fiziološka anatomija centralnog živčanog aparata čovječjeg, Anatomija perifernog živčevlja čovječjeg, Fiziološka anatomija čovječjih osjetljivih uređaja, Fiziološka anatomija mokraćnih i spolnih ustroja čovječjih, Anatomija čovječjeg aparatnog ustroja za funkcije tvarne mijene, Fiziološka anatomija žilnog sustava [11].

Na Bogoslovnom fakultetu do 1937., kada je profesor Medicinskog fakulteta Eduard Miloslavić izabran za honorarnog profesora pastoralne medicine, nije bilo posebne katedre za taj kolegij, ali se neki elementi pastoralne medicine mogu naći u okviru predavanja na katedri za pastirsko bogoslovlje (prvi profesor dr. Martin Štiglić, autor knjige *Duhovna skrb za bolesnike*, Zagreb 1878.). Godine 1886. Zbor liječnika Hrvatske založio se da pri svakom sjemeništu pastoralnu medicinu predaje liječnik, a ne nestručnjak.

Prikaz povijesti medicinske nastave u Zagrebu ne bi bio potpun kada ne bismo spomenuli i poslijediplomsku nastavu koja je započela 1907. kada je vlada na prijedlog dr. Vladimira Katičića odobrila “naukovne tečajeve za uredovne liječnike” iz područja trahoma u trajanju od dva tjedna; tečajeve je vodio predstojnik Očnog odjela zagrebačke Bolnice milosrdnih sestara

prim. dr. Kurt Hühn (1875.–1963.), poslije privatni docent praškog Sveučilišta. Ti su tečajevi početkom 1914. nastojanjem Zbora liječnika Hrvatske prerasli u 15-dnevne tečajeve za usavršavanje liječnika, na kojima su predavali istaknuti primarijusi zagrebačkih bolnica iz svih važnijih grana kliničke medicine, a tečajevi su obuhvaćali i higijenu, bakteriologiju, kemiju te odabrana poglavlja iz sudske medicine. Na žalost, ti tečajevi nisu bili duga vijeka, jer je te godine buknuo Prvi svjetski rat. No za vrijeme rata zagrebački liječnici u okviru Crvenog križa drže tečajeve za osposobljavanje dobrovoljnih bolničara i bolničarki. U prvih šest mjeseci rata, u Zagrebu je održan 21 takav tečaj s 432 polaznika. Na tečajevima se obrađivala njega bolesnika, higijena prehrane, higijena bolesničke sobe, prva pomoć, aplikacija lijekova, zavoji, instrumentiranje, principi asepse, osnove narkoze, najvažnije zarazne bolesti. Tečajevi su se sastojali od predavanja i praktičnog rada [12].

Poslijediplomski tečajevi za usavršavanje liječnika i brojni medicinski kolegiji na zagrebačkom Sveučilištu pokazali su da bi se i u nas našlo i te kako sposobnih kadrova koji bi mogli preuzeti nastavu na budućemu Medicinskom fakultetu. Potkraj 1917. konačno je taj fakultet i otvoren, 43 godine nakon svoga zakonskog osnutka.

LITERATURA

1. Grmek MD. La vie mouvementée de Jacques de Plaisance, médecin du roi, lecteur universitaire et évêque de Zagreb. *Croatia Christiana Periodica* (Zagreb), 1990; 14 (25):31-50.
2. Šidak J. Regia scientiarum Academia, U: Spomenica u povodu proslave 300-godišnjice Sveučilišta u Zagrebu. Knj. I. Zagreb: Sveučilište; 1969, str. 49-78.
3. Čepulić V. Kirurška škola u Zagrebu g. 1812 i ličnost njezina osnivača Rudolfa Lamprechta. *Liječ Vjesn*, 1942; 64:434-9.
4. Grmek MD. Prilog poznavanju nastave iz sudske medicine u Zagrebu prije sto godina. *Ibid*, 1966; 88:831-4.
5. Glesinger L. Pedeset godina Medicinskog fakulteta u Zagrebu. Saopćenja ("Pliva"), 1968;11:71-8.
6. Bunijevac H, Dugački V, Fatović-Ferenčić S. 120 godina Škole za primalje u Zagrebu. Zagreb: Gandalf, 1997.
7. Thaller L. Pukovnijski liječnik dr. Franjo Hensler. *Liječ Vjesn*, 1939; 61:627.
8. Tućan F. Antun Heinz. *Glasn Hrv Prirodosl Društ* 1919; 31:116-21.

9. Dugački V. Forenzična kemija Gustava Janečka. U: Gustav Janeček (1848.-1929.), život i djelo. Zagreb: HAZU; 2002, str. 163-8.
10. Umro dr. Mihajlo Joanović. Vjesn Ljekarn, 1925; 7 : 524-5.
11. Akademičke vlasti i red predavanja. Zagreb: Sveučilište; razna godišta.
12. Dugački V, Osnivanje i prva četiri desetljeća rada Crvenog križa u Hrvatskoj. Liječ Vjesn 1978; 100 : 514-22.

SAŽETAK

Medicinski fakultet Sveučilišta u Zagrebu zakonski je osnovan 1874., no otvoren je tek krajem 1917. godine. Još u XIV. stoljeću zagrebački je biskup i liječnik Jakob iz Piacenze donio u Zagreb oveću količinu medicinskih rukopisa s namjerom da pri katedralnoj školi uspostavi medicinsku nastavu, no to mu nije uspjelo. Nastojanje da se u Zagrebu osnuje medicinski fakultet može se pratiti još od 1790., no ono je nailazilo na niz prepreka. Godine 1812. kirurg i porodničar Rudolf Lamprecht otvorio je u Zagrebu kiruršku školu, no ta je škola trajala samo jedno poljeće. Godine 1877. kirurg i porodničar Antun Lobmayer otvorio je u Zagrebu Primaljsko učilište, koje djeluje i danas.

Sveučilišna medicinska predavanja za studente Pravnog (zdravstveno zakonodavstvo i sudska medicina) i Filozofskog fakulteta (anatomija i higijena) održavala su se još od sredine XIX. stoljeća, a napose od 1882. kada je na Sveučilištu osnovan studij farmacije. Nastavnici higijene bili su Moric Weiss (1849.), Franjo Hensler (1879.–1885.) i Mihajlo Joanović (1897.–1925.; na Sveučilištu je 1899. osnovao Higijenski zavod), a nastavnici sudske medicine Mavro Sachs (1849. te 1861.–1888.), Antun Lobmayer (1888.–1906.) i Danijel Riessner (od 1906.). Bakteriologiju je na Filozofskom fakultetu predavao biolog Antun Heinz (1892.–1907.), a 1907. M. Joanović osnovao je sveučilišni Bakteriološki zavod. Valja spomenuti i poslijediplomsku nastavu za liječnike koju je 1907. uveo Zbor liječnika Hrvatske, te brojne tečajeve za dobrovoljne bolničare u organizaciji Crvenog križa za vrijeme Prvoga svjetskog rata.

Ključne riječi: povijest medicine, XIX. i XX. stoljeće, medicinske škole, Hrvatska, Zagreb